

N. A. Berďajev a kresťanstvo

Zlatica Plašienková

Nikolaj Alexandrovič Berďajev sa narodil 6. 3. 1874 v Kyjeve v šľachtickej dôstojníckej rodine. Študoval na právnickej fakulte Kyjevskej univerzity. Zomrel 23. 3. 1948 vo Francúzsku v Clamart (pri Paríži). Nebudem zveličovať, keď poviem, že tento mysliteľ právom patrí medzi najvýznamnejších ruských a súčasne svetových mysliteľov 20. storočia. Berďajev sa spolu s mnohými ďalšími významnými osobnosťami, akými boli najmä jeho priateľ S. Bulgakov, ale aj T. Florenský, B. Vyšeslavcev, S. Frank a N. Losskij, zaslúžil o rozvinutie nábožensko-filozofického myslenia, pri zrode ktorého stál na prelome 19. a 20. storočia predovšetkým V. Solovjov. Nadväznosť na niektoré idey tohto mysliteľa, ale aj Berďajevov osobný záujem o problémy kultúry, civilizácie, ľudstva a predovšetkým o otázky konkrétneho človeka, rozmer jeho slobody, ponímanie hodnôt v kontexte sveta a Boha, vyústili u Berďajeva do rozpracovania personalisticko-existenciálnej filozofie, nazývanej tiež kresťanským personalistickým realizmom, existenciálnym personalizmom (pozri: [6]).

Touto filozofiou sa nezmazateľne zapísal nielen do duchovných dejín Európy, ale aj celého sveta. Možno je ale v tejto súvislosti paradoxné práve to, na čo upozornil sám Berďajev, ktorý asi dva roky pred smrťou vo svojej autobiografickej práci „*Sebapoznanie*“ veľmi trpkو poznamenal: „Som veľmi známy v Európe, v Austrálii, ba aj v Ázii a Amerike, preklady mojich spisov vyšli v mnohých jazykoch, veľa sa o mne popísalo. Je len jedna krajina, v ktorej ma takmer nik nepozná, a to je moja vlasť.“ (citované z rukopisu J. Komorovského prekladu knihy Berďajeva „*Samopoznanie. Opyt filosoľskej avtobiografii*“)

V tomto kontexte možno poznamenať, že ide samozrejme o charakteristiku situácie ruských (presnejšie sovietskych) pomerov spreď vyše polstoročia, takže dnes – a vlastne už od čias „perestrojky“ je táto situácia iná a môžeme skonštatovať, že došlo k vydávaniu Berďajevových prác nielen v Rusku, ale niektoré preklady sa objavili aj u nás a v Čechách.

Ak by som mala jednou vetou charakterizovať túto Berďajevovu filozofiu, mohla by som veľmi jednoducho povedať, že je výrazom neustáleho hľadania pravdy a zápasu o túto pravdu. Berďajev si ale veľmi dobre uvedomoval, že realita doby je celkom iná, že zápas o hľadanie pravdy dávno ustúpil, že ľudia sa pravdy takmer boja. V úvode knihy Ríša ducha a ríša cisárova veľmi skepticky konštatoval: „Žijeme v dobe, keď ľudia nemajú radi pravdu a nehľadajú ju. Pravdu čoraz viac nahrádza prospech a záujem, vôľa k moci. Nelásku k pravde spôsobuje nielen nihilistický alebo skeptický postoj k nej, ale aj to, že si ju ľudia zamieňajú s nejakou vierou a dogmatickým učením, v mene

ktorého sa pripúšťa lož, a tá sa nepokladá za zlo, lež za dobro. Lahostajnosť k pravde už kedysi prv určovala dogmatická viera, ktorá neprípúšťala slobodné hľadanie pravdy. Veda sa v európskom svete rozvíjala ako slobodné skúmanie a hľadanie pravdy, bez ohľadu na to, či bola výhodná a prospešná. Ale neskôr sa aj z vedy stal nástroj protináboženských dogmatických učení, napr. marxizmu alebo technokracie. Ak sa naša doba vyznačuje mimoriadnou ľživosťou, potom je to osobitá lož. Lož sa presadzuje ako svätá povinnosť v mene vyšších cieľov. Zlo sa ospravedlňuje v mene dobra. Pravda, to nie je nič nové. Dejiny vždy rady ospravedlňovali zlo pre svoje vyššie ciele. Ale v našej dobe to nadobudlo obrovské rozmery. Z filozofického hľadiska je dosť nové to, že sa podlomila sama idea pravdy“ ([5], s. 9).

Aktuálnosť tohto jasnozrivého postrehu azda netreba ani zdôrazňovať, jednoducho platí aj dnes a naozaj to vidíme všade navôkol. A azda práve v tomto zmysle odkaz Berďajevovho diela nám, súčasníkom, možno pochopiť aj ako výzvu odhaľovať rovnako pravdu, ako aj lož, lebo zdá sa, že len tak môžeme dospieť k prehĺbeniu nášho osobného myslenia a viesť svoj neľahký duchovný zápas o vlastné porozumenie i pochopenie nášho miesta v celku bytia.

Chcela by som tu podotknúť, že Berďajevov osobný zápas o pravdu nebol nikdy jednoduchý, ani priamočiary. Sám uvažuje dokonca o protikladnosti a kontroverznosti vlastného myslenia, o prehodnocovaní hodnôt, o potrebe nielen poznania, ale aj zmeny sveta, o neustáťom hľadaní správnej cesty k pravde. Koniec koncov jeho myšlienková a duchovná evolúcia je toho dôkazom. Od jeho študentského nadchnutia pre marxizmus vidíme u neho postupný prechod k idealizmu a konečnému ukotveniu v kresťanskej filozofii a pravosláví. Je to vývoj takmer typický pre jeho dobu a viacerých mysliteľov ruskej filozofie. Vývoj, poznačený rovnako duchovnými krízami a zlomami, ako aj duchovným pokojom a zrelosťou, ktoré – okrem iného – vyplynuli aj z reflexie prežitej skúsenosti. Berďajev totiž nebol typom kabinetného, akademického filozofa, ktorého filozofia by bola čisto abstraktná a ktorého by nestrhol prúd dejinných udalostí, alebo ktorý by na ne vedome rezignoval, ako to často kabinetní filozofi robia. Sám v tejto súvislosti priznáva: „*Hoci som vždy vela čítal, moje myslenie napriek tomu nepramení z kníh. Nikdy som dokonca nemohol pochopiť nijakú knihu inakšie, len tak, že som ju spojil s vlastnou prežitou skúsenosťou.*“ ([3]), s. 9). Pravá filozofia je podľa neho vždy zápasom a podľa mňa, jeho vlastná filozofia zápasila na poli existenciálnom, na poli reálneho života, na poli dejinných udalostí a živých osudov národov i osobností. „*Nič človeka neuspokojuje tak, ako jeho osud*“ ([2], s. 148), hovorí Berďajev, pričom má vždy na mysli dejinný kultúrny a civilizačný rámec tejto osudovosti, „*nakoľko kultúra je živým procesom, živým osudom národov*“ ([2], s. 152). Aj svoj život chápal v tesnom prepojení s kultúrnym dejinným procesom, ktorý mu dovoľo-

val prejavíť osobnú originalitu napriek nespočetným životným peripe-
tiám.

Jeho aktívne zapojenie do historického diania tak bolo často sprevá-
dané bolestnými a dramatickými skúsenosťami. Stačí spomenúť vylú-
čenie z univerzity v r. 1898 za účasť v ilegálnom spolku a neskôr,
v porevolučnom Rusku, sú to niekoľkonásobné uväznenia až po vyká-
zanie sovietskou vládou za hranice v r. 1922. Spolu s celým radom
ďalších ruských mysliteľov na známej „lodi filozofov“ opúšťa svoju
vlasť, ale neopúšťa svoje základné presvedčenie o slobode človeka,
osobnej integrite a jeho poslaní hľadať pravdu.

Berďajev žije najskôr v Berlíne, ale napokon sa natrvalo usadzuje v
Paríži. Tu napísal vlastne všetky svoje najvýznamnejšie práce, ktoré ho
preslávili po celom svete. Ale spomeniem aj práce z predchádzajúce-
ho obdobia, lebo si tiež zasluhujú výraznú pozornosť. Stačí uviesť as-
poň: *Filozofia slobody* (1911) a *Zmysel tvorby* (1916). Z obdobia
emigrácie sú známe: *Zmysel dejín* (1923), *Pokus o filozofiu samoty a*
komunikácie (1934), *Duch a realita* (1937), *O otroctve a slobode*
človeka (1939), „*Ruská idea*“ (1946), *Pokus o eschatologickú metafy-
ziku* (1947), *Samopoznanie. Pokus o filozofickú autobiografiu*
(1948) a *Ríša ducha a ríša Cisárova*, ktorá vyšla až posmrtno v
r. 1949.

V rokoch 1926 – 1939 vydáva v Paríži aj slávny časopis Puť (Cesta),
ktorý združoval mnohých náboženských mysliteľov, filozofov a teoló-
gov. Už názov tohto časopisu napovedá, že ide o cestu človeka, cestu,
ktorá niekam smeruje a vedie ho. Pre Berďajeva to bola cesta k tran-
scendentnému svetu ducha, ktorý jediný – v Kristovi-Bohočloveku je
schopný oživiť zvecnený svet, obnoviť duchovnú podstatu človeka a
jeho kultúry. A na tejto ceste nechvejne kráča filozof slobody a
ochranca tvorivých hodnôt v samotnej ľudskej osobnosti. Bez zveliče-
nia môžeme povedať, že po takejto životnej ceste kráčal aj sám Berďa-
jev, ktorý slobodu svojej osobnosti manifestoval po celý život. Zomrel
ako pravoslávny kresťan (hoci jeho manželka bola ruská katolíčka), ale
nikdy neprestal byť nekonformný a slobodný aj vo vzťahu k cirkvi
ako organizovanému sociálnemu inštitútu v dejinách ľudstva, ktorý
podľa neho tiež podlieha zákonom objektivizovaného sveta, a preto sa
nachádza aj v moci svetského utilitarizmu.

To ale Berďajevovi nebránilo zamýšľať sa nad hodnotou kresťanstva
v modernej dobe a v tejto súvislosti najmä nad nehodnotou mno-
hých kresťanov a ich skutkov, podľa ktorých sa, žiaľ, v súčasnosti čas-
to kresťanstvo posudzuje. Najvýraznejšia práca, v ktorej pojednáva o
tejto téme, je práca *O dôstojnstve kresťanstva i nedostojnstve chris-
tian* (O hodnote kresťanstva a nehodnosti kresťanov). A práve túto
tému chcem v tejto prednáške bližšie rozvinúť.

Prv, než sa o tom zmienim, chcela by som len veľmi stručne pripo-
menúť, že táto téma zapadá do celkového kontextu Berďajevovho uva-

žovania o problematike duchovnosti, preto pár slov, ktoré toto poza-
die ozrejmia. Téma duchovnosti, ktorú môžeme odhaliť v mnohých je-
ho prácach, je založená na kladení kardinálnej otázky o *vzťahu člove-
ka a Boha*. Z Berďajevovho pohľadu stretnutie človeka s Bohom je
vždy dramatickou udalosťou a realizuje sa len v duchu a slobode, na-
viac, o Bohu možno hovoriť len jazykom symboliky duchovnej skúse-
nosti ([5], s. 25), intuitívnym opisom duchovných stretnutí. Vzťahy
človeka a Boha sú vlastne paradoxné a nemožno ich pojmovovo vyjad-
riť ([5], s. 26). Ale skúsenosť *lásky*, ktorá do tohto vzťahu vstupuje, nie
je prázdny pojem, je to existenciálne prežívanie a patrí do nášho ľud-
ského sveta. Svet bez Boha preto nemá zmysel.

Okrem analýzy vzťahu človek – Boh sa Berďajev vo svojej filozofii,
ktorá manifestuje rozmer spomínanej duchovnosti, venuje aj analýzám
relačných väzieb človeka a vesmíru/prírody a tiež vzťahovej súvislos-
ti človeka a spoločnosti. Tieto úvahy teraz nebudem prezentovať, vyža-
dovali by si inú prednášku, preto len zhrniem, že ide predovšetkým o
ponímanie človeka, ktorý je súčasne prírodnou, sociálnou i duchov-
nou bytosťou. V tomto smere Berďajev veľmi dobre vie, že poznávanie
človeka môže byť rozmanité: „Poznanie človeka môže byť orientované
rôzne, môže vychádzať z vlastného svetla, zo svojej božskej podstaty,
alebo z vlastnej tmy, z vlastnej podstaty živej, podvedomej a dé-
monickej. A môže tomu byť preto, že je dvojakou protikladnou bytos-
ťou, bytosťou v najvyššom stupni polarizovanou, božskou a zviera-
cou, vysokou i nízkou, slobodnou i otrockou, schopnou vzopätia i
pádu, veľkej lásky a obeti i veľkej krutosti a bezmedzného sebeckva.“
([3], s. 19) Podobne na iných miestach, kde hovorí o človeku, tvrdí:
„Zároveň je bytosť slobodná i otrocká, so sklonom k obeti i láske, i
k egoizmu, je v ňom vznešené i nízke, čo v sebe nosí obraz Boží i
obraz sveta prírodného i sociálneho.“ ([5], s. 40). Človek je otrokom i
kráľom prírody, je jej časťou, ale sám je aj celkom, no predovšetkým je
človek v tomto ohľade tragická bytosť, pretože smrť nesmrteľnej by-
tosti upriamenej na nekonečno ([5], s. 32) je naozaj tragická. Keby bol
človek len prírodnou, konečnou bytosťou, jeho smrť by vôbec nebola
tragická, ale keďže je postavenie človeka určované duchom, slobodou
a skrze tieto duchovné sily nie je podriadený prírode, ale ju transcen-
duje, je jeho existencia tragická. Všetky spomenuté dimenzie vzťahov
tak vypovedajú o človeku ako prírodnej a duchovnej bytosti zároveň,
bytosti, ktorá v sebe nesie obraz božského a svetského (prírodného a
sociálneho), bytosti, ktorej existencia je veľmi tajomná, rozporuplná,
paradoxná, ba ako bolo spomenuté – priam tragická. Tu sa nám môže
javíť Berďajev takmer ako predstaviteľ „filozofie tragédie“, ale jeho
myslenie o človeku predsa len prelmuje toto rámcovanie a nadobú-
da črty výrazne inakšieho charakteru, pokiaľ sa naň pozrieme z inej
perspektívy. Mám na mysli Berďajevovu perspektívu úvah o ľudskej
osobnosti, jej axiologicko-etickej, hodnotovej a duchovnej dimenzii.

Vo svojej práci „*O otroctve a slobode človeka*“ napísal: „*Človek je hádanka a dosť možné i najväčšia hádanka sveta. Nie ako živočích, ani ako bytosť spoločenská, ako časť prírody a spoločnosti, ale ako osobnosť, ba práve ako osobnosť. Celý svet je ničím v porovnaní s ľudskou osobnosťou, s jedinečnou ľudskou osobou, s ojedinelým ľudským osudom.*“ ([3] s. 19) Takže aj keď na jednej strane platí, že každá existencialita, podotýka Berďajev, je rozporná a aj človek je bytosť protikladná polarizovaná, na druhej strane to ale nevylučuje vytvorenie našej vnútornej, osobnej jednoty, ktorá vypovedá o našom duchovnom svete, o našej dôstojnosti, o svete našej slobody. „*Existencia osobnosti predpokladá slobodu. Tajomstvo slobody je tajomstvo osobnosti*“ ([3], s. 24). Pravá jednota našej osobnosti je pritom existenciálnou, nie logickou záležitosťou, takže platí: „*Osobnosť je absolútnym existenciálnym stredom*“ a tiež: „*Osobnosť ako existenciálny stred predpokladá schopnosť vcítania do utrpenia i radosti*“ ([3], s. 24). V tomto zmysle môžeme ešte doplniť: „*Človek je bytosť prekonávajúca, transcendujúca seba samu. Uskutočňovanie osobnosti v človeku je týmto stálym transcendovaním ... Transcendovanie znamená prechod k transsubjektívite ... Táto cesta vedie hlbínou existencie, na nej dochádza k existenciálnemu stretávaniu s Bohom, s druhým človekom, s vnútorným bytím sveta ... osobnosť sa plne realizuje iba na tejto ceste.*“ ([3], s. 26)

Problematika osobnosti nás tak opätovne vracia k téme duchovnosti i tematizovaniu ľudskej skúsenosti v súvislosti s bytím a jeho rozpornosťou. Len tak na okraj v danom kontexte doplním, že tak ako naša existencia, tak aj naše myslenie býva rozporuplné, myslenie filozofov protikladné a polarizované najmä vtedy, keď je spojené so životom a keď sa nikdy od neho ďaleko nevzdiali. Myslí si, že na tejto protikladnosti nie je nič zlé. Podľa Berďajeva sa filozof dopúšťa zradu najmä vtedy, ak neustále mení témy životného filozofovania, základné motívy svojej filozofie a základný rebríček hodnôt. Takže akoby tým chcel naznačiť, že témy by mali byť vykryštalizované a relatívne stále, ale môže sa meniť názor filozofa na to, kde alebo v akej oblasti sa uskutočňuje sloboda ducha, pretože filozof má túto cestu slobody ducha sledovať, hľadať a skúmať.

Nazdávam sa, že Berďajevova posledná práca „*Ríša Ducha a ríša cisárova*“ je vyvrcholením tejto jeho osobnej cesty a tohto skúmania. Obrazne povedané, Ríša Ducha je tu vlastne symbolickým vyjadrením kráľovstva Božieho ako duchovného života človeka. Porozumieť tejto ríši možno len vďaka súvzťažnosti s Ríšou cisárovou, symbolizujúcou moc, štát alebo kráľovstvo tohto sveta. Pochopíť rozdielnosť ale aj vzájomné prepojenie týchto ríš je údelom človeka, jeho vznešeným i dramatickým osudom. Tým človek duchovne rastie, ale sa aj pokorne skláňa a nesie v sebe obraz vyššieho bytia, nesie v sebe existenciálne jadro univer-

zálného zmyslu. Posolstvo zakomponované do týchto myšlienok je veľmi priezračné a nabáda človeka „odpovedať svetu i Bohu“ aj v dnešnej dobe. A v tomto vidím hlavnú výzvu tejto Berďajevovej filozofie.

Teraz sa však vrátim ešte k hlavnej téme tohto príspevku, ktorou je Berďajevova interpretácia kresťanstva a jeho vzťah k nemu. Autor sa jednoznačne hlási ku kresťanstvu, môžeme opätovne zdôrazniť, že je predstaviteľom ruskej náboženskej filozofie, ale jeho kresťanstvo je nezvyčajne svojské, neraz až v rozpore s pravoslávnyim učením. Priam profetickým duchom videl jeho nové perspektívy a bol presvedčený o potrebe jeho reflexie v kontexte súčasného sveta: „*Kresťanstvo, s ktorým je spätý osud človeka, je postavené pred nový svet a ešte ne-reflektovalo svoju novú situáciu*“ ([1], s. 435), uvádza Berďajev.

No sám mysliteľ pritom popieral, že by bol akýmsi hovorcom ruskej ortodoxnej cirkvi. Aké sú korene tohto Berďajevovho postoja? Osobne si myslím, že ich musíme hľadať v Berďajevovom reflektovaní obdobia ruskej revolúcie a jej hlavných príčin. Jeho premýšľanie nad touto témou odhaľuje zvláštny paradox typický pre ruskú situáciu. Berďajev videl rozpor medzi záujmami predstaviteľov ruskej inteligencie a kultúry a záujmami predstaviteľov sociálneho hnutia v Rusku, ktorého vyústením bol vznik revolučného hnutia. Po víťazstve revolúcie boli predstavitelia kultúry pokladaní za nepriateľov a odstraňovaní. Ale prečo? Pri detailnejšom skúmaní Berďajev upozorňuje na to, že aj predstavitelia ruskej kultúry niesli na tom svoj podiel viny, nakoľko im chýbala určitá mravná sila a vôľa na zmenu života, vrátane sociálneho života, ktorý prakticky podceňovali, alebo boli k nemu viac-menej ľahostajní. Tým spôsobili to, že predstavitelia revolučného sociálneho hnutia sa neobricali k ich ideovým vzorom a posunom, že ich nezaujímali myšlienky Dostojevského, Tolstoj a Solovjova, ale že vsadili skôr na tendenčnú literatúru a myslenie ruských materialistov a utilitaristov (Černyševského, Plechanova). Dôsledkom toho bolo práve obrátenie sa revolúcie proti duchovnej kultúre a náboženskému mysleniu, proti pravoslávniu, a tým vytvorenie priam ateistických a nepriateľských postojov. Takže Berďajev tým naznačuje aj to, že práve kresťanstvo, presnejšie, mnohí kresťania a samotná pravoslávna Cirkev majú tu svoj podiel viny, ktorý je potrebné odhaliť a tak očistiť podstatu samotného kresťanstva.

Snaha Berďajeva poukázať na pravosť kresťanského učenia je mimoriadne úporná. Ba aj v už spomenutej filozofickej autobiografii „Seba-poznanie“ poukazuje na duchovnú atmosféru v Rusku v období pred Októbrovou revolúciou a prvé roky po nej, a to aj v západnej Európe, kde už Berďajev prežíval roky emigrácie. (Celá táto práca súhrnne predstavuje hlbokú sebaanalýzu, opisuje hľadanie zmyslu života, cesty myslenia, personalizmu a existencializmu, obrat od socializmu a jeho revolučnosti k revolučnosti ducha, duchovnému prerodu, ktorý vždy predpokladá slobodu ducha).

To, čo je v našom kontexte zaujímavé, je autorova spomienka, ktorá sa viaže na obdobie prelomu rokov 1918/19, kedy v porevolučnom Rusku, v ktorom ešte celkom nezavládol duchovný teror, na jednom zhromaždení, ktoré organizovali anarchisti, bolo veľmi napadnuté Evanjelium, osoba Ježiša Krista a Matka Božia. Berďajev píše: „Keď som si vypočul všetkých, ktorí hovorili o Kristovi, pocítil som, že opovzdať im bude neobyčajne ťažké. Čo sa dá povedať v takej atmosfére, plnej bezuzdných vášní, pri takej intelektuálnej elementárnosti? Ale vypál som sa k ohromnému duchovnému úsiliu, sústredil som všetky svoje sily a požiadal o slovo. V tom okamihu som pocítil veľké oduševnenie a hovoril som lepšie než kedykoľvek v živote ... Našiel som vhodné slová a povedal som približne to, čo som potom vyložil v štúdiu: „*O dostojinstve christijanstva a nedostojinstve christian*“ (O hodnote kresťanstva a nehodnote kresťanov). Najprv sa poslucháčstvo správalo ku mne nepriateľsky s ohlušujúcim pískaním, krikom a posmešnými výkrikmi. Ale postupne som ovládol poslucháčov a skončil som za búrlivého potlesku. Potom ku mne mnohí pristupovali, stískali ruku a ďakovali ... V mnohých a mnohých poslucháčoch sovietskeho Ruska tej doby som našiel ďaleko väčší záujem o filozofické a náboženské otázky, ako neskôr u mládeže ruskej emigrácie ([4], s. 1). Toľko spomienka a povzdych nad mladou generáciou jeho doby v západnej kultúre.

V spomínanej práci O hodnote kresťanstva a nehodnote kresťanov dospel Berďajev k mnohým zaujímavým postrehom. Dalo by sa povedať, že podáva kritiku a apológiu kresťanstva súčasne. Upozorňuje tu na veľmi zvláštnu skutočnosť, týkajúcu sa minulosti a súčasnosti kresťanstva. Hovorí, že kým v skorších dobách bolo kresťanstvo posudzované predovšetkým podľa jeho učenia a jeho právd, ktoré sa pokladali za nespochybniteľné a večné, dnes sú v centre pozornosti zlé skutky kresťanov a toto náboženstvo lásky a slobody je hodnotené podľa zloby, nenávisťi a násilia, ktoré v dejinách kresťania i cirkev páchali. Tento deformovaný obraz kresťanstva treba podľa Berďajeva prekonať cestou uskutočňovania nášho duchovného prerodu, ktorý vždy predpokladá slobodu ducha. A sloboda ducha, ak si spomeniete z môjho úvodu, znamená neustále hľadanie pravdy. Práve kresťanské náboženstvo ako náboženstvo lásky je pravdivé, hoci sa uskutočňuje napr. v porovnaní s inými náboženstvami najťažšie. Ale to mu neubrána na pravdivosti, na pravdivosti prikázaní lásky, lebo „kresťanstvo nenesie vinu na tom, že sa jeho pravda v živote neuskutočňuje a neplní. Kristus nie je vinný za to, že jeho prikázania sú v živote pošliapávané“ ([4], s. 4).

Môžeme sa teda opýtať. Sú predstavitelia iných náboženstiev, budhisti, mohamedáni, židia lepší ako kresťania, lebo lepšie plnia príkazy svojho náboženstva, sú schopnejší sa obetovať? Alebo treba pripustiť, že nehodnosť kresťanov spočíva práve v tom, že neplnia príkazy kresťanstva, že zrádzajú a kazia samotné kresťanstvo? A tak sa Berďajev

potom opodstatnene pýta: „*Je ale možno súdiť kresťanstvo kvôli ne-
hodnosti kresťanov?*“

Už tieto stručné postrehy naznačujú, že Berďajev tak jednoznačne rozlišuje medzi kresťanstvom a kresťanmi. Veľmi dobre si uvedomuje, že kresťanské náboženstvo je najťažšie zo všetkých, lebo v živote sa náboženstvo *lásky* realizuje najťažšie. A mravné hodnoty ľudí, ktorí vyznávajú náboženstvo (alebo sú aj ateisti), sa dajú merať práve podľa ich viery a ideálov. Preto je pre kresťana ťažké byť na výške svojej viery a ideálu, lebo kresťan musí milovať aj nepriateľov, aj niešť svoj kríž, čo nemusí ani žid, ani mohamedán, ani materialista.

Týmito úvahami Berďajev vyvracia „kompromitujúce“ výčitky voči kresťanstvu, ktoré sú spojené so skutkami kresťanov. Ale vzápätí poukazuje na ďalšie možné kompromitujúce výčitky, ktoré súvisia s kresťanskými dejinami a dejinami cirkvi. Aké sú tieto výčitky voči kresťanstvu? Berďajev pripúšťa, že deformujúci obraz o kresťanstve vyplýva aj z dejín takpovediac „hriešneho ľudstva“. Boje vášní a mocenských záujmov kresťanského sveta, obdobie inkvizície, ba i história cirkevného života sú z faktického hľadiska nespochybniteľné, ale to všetko vypovedá len o vonkajšej, historicky menlivej, dobovej stránke života kresťanskej cirkvi, a nie o vnútornej, duchovnej stránke tohto života, o duchovnom zápase s vlastnou ľudskou prirodzenosťou, o obrátení sa k božskému svetu, ktorý je večnou, božskou, nemennou a svätou stránkou nášho života.

Veď koniec koncov Cirkev Kristova nie je povolaná, aby organizovala život a vonkajším, násilným spôsobom víťazila nad zlom. „*Cirkev očakáva všetko od vnútorného, duchovného prerodu, súčinnosti ľudskej slobody a Božej milosti.*“ ([4], s. 6) V tomto kontexte vyjadruje Berďajev veľmi pregnantne podstatnú črtu kresťanstva. „*Kresťanstvo svojou podstatou nemôže násilne zničiť radikálne ľudské zlo ľudskej prirodzenosti, kresťanstvo uznáva slobodu človeka.*“ ([4], s. 6) Pripomína, že nie skrze slobodu, ale násilím nad ľudskou slobodou sa uskutocňovali sľuby materialistického socializmu, ktorý chcel nastoliť spravodlivosť, odstrániť utrpenie a zlo a pod. To je vlastne príklad vonkajšej, donucovacej sociálnej organizácie, cesty sociálneho donútenia k cnosti, k dobru a pravde. Ale v tom spočíva hlavný rozdiel medzi ním a kresťanstvom, ktoré vyžaduje cestu vnútorného, duchovného prerodu. A tak to, čo sme uviedli ako „neúspech kresťanstva v dejinách“, je vlastne „neúspech spätý s ľudskou slobodou“, ba dokonca ako hovorí Berďajev, s ľudskou slobodou, ktorá sa vzpiera Kristovej pravde ([4], s. 6). Z toho kontextu nám teraz už môže byť jasnejšie, prečo Berďajev vo svojej filozofii hovorí o ľudskej tragédii.

Boh ale nechce znásilňovať, nechce vonkajší triumf spravodlivosti, ale slobodu človeka, hoci sa mu vzpiera, ale pravda Kristova nemôže byť násilne uskutočnená. Oproti tomu, pripomína autor, napr. komunizmus chce uskutočňovať svoju pravdu násilne, preto odmieta slobodu

du ducha a keďže ju odmieta, môže jednoduchšie presadzovať spravodlivosť ([4], s. 6). Na tomto mieste nás Berďajev vystríha porovnávania kresťanstva s komunizmom v kontexte ich praktického realizovania. Keby sme totiž začali poukazovať na to, že v praxi zlyhalo rovnako jedno ako druhé, že boli pokazené, že rovnako páchali násilie, aby uskutočnili svoje ciele, dopustili by sme sa zjavnej chyby, pretože by sme neporovnávali lásku, sebaobetovanie, pokoru, duchovnú čistotu s tým istým, ale s nenávisťou tried, triednym bojom a pod. ([4], s. 8).

Spomeniem ešte niekoľko postrehov Berďajeva, ktorými sa pokúsil charakterizovať trojakú zradu kresťanstva, ktorej sa dopustilo vo svojich dejinách kresťanské ľudstvo: 1. kresťania najprv kazili kresťanstvo, 2. zle ho uskutočňovali a 3. nakoniec od neho odpadli ([4], s. 7). Posledné bolo najhoršie, lebo tým sa začalo kresťanstvo preklínať za všetko zlé, čo sa v kresťanských dejinách spáchalo.

A čo naviac, ľudia skazili aj pojem cirkvi. Začali chápať cirkev len vonkajškovo, stotožňovali ju s hierarchiou a videli v nej prevažne inštitúciu. Hlbšie, vnútornejšie chápanie Cirkvi ako duchovného organizmu, ako mystického tela Kristovho bolo odsunuté, ba aj zmysel liturgie a sviatosti zostávali kresťanom skryté. Tu Berďajev vlastne pripomína potrebu rozlíšiť dve stránky Cirkvi: božskú a ľudskú, pričom život cirkvi je jednotou bohoľudskej stránky, vzájomného pôsobenia Boha a ľudstva. Božský základ je tak večný, nemenný, svätý, čistý, neomylný a nemôže byť pokazený. Ale ľudská stránka cirkvi, teda cirkevné ľudstvo je omylné, premenlivé a môže tak byť rovnako skazené ako aj tvorivé, obrodzujúce a obohacujúce. Hriechy cirkevného ľudstva, cirkevnej hierarchie však nie sú hriechy Cirkvi, ak ju chápeme aj v božskom základe, preto nezmenšujú jej svätosť. Tu vlastne Berďajev podal ďalší argument proti povrchnej kritike kresťanstva a Cirkvi, ktorej správny pojem sa pokúsil nanovo oživiť ([4], s. 9).

Posledné zaujímavé kritické poznámky o Cirkvi, ktoré Berďajev spomína a ktoré ešte uvediem, sa týkajú rozdielu „historických hriechov“ katolíckej a pravoslávnej Cirkvi, ktorých dejinné pôsobenie sa predsa len niečím líšilo. Najväčšia vina sa v rámci katolíckej cirkvi pripisovala inkvizícii. Pravoslávna cirkev inkvizíciu nepoznala a nepoznala ani násilie takého rázu vo veciach viery a svedomia ako katolícka cirkev, ba autor hovorí, že jej nebol vlastný ani taký fanatizmus, ale historický hriech pravoslávnej cirkvi spočíva (samozrejme z toho ľudského hľadiska) podľa neho v príliš veľkej podriadenosti štátnej moci ([4], s. 11). Hriechy a kazy boli teda v oboch cirkvách, ale všetky útoky na kresťanstvo, ktoré sa viedli z pozícií faktov, neznamenajú napadnutie kresťanstva, len ľudských nedostatkov a väd, nie Božieho neúspechu, ale len ľudského neúspechu nehodných kresťanov, ktorí boli a myslím si, že aj budú v každom dejinnom období. Na vine sú teda ľudia, a nie pravda kresťanstva.

Podľa Berďajeva kresťanstvo podstúpilo v dejinách dve veľké skúš-

ky: skúšku prenasledovaním a skúšku *vítazoslávou* ([4], s. 12). Kým prvú skúšku kresťania vydržali (máme vzory mučeníkov a svätých od rímskeho prenasledovania až po prenasledovanie komunistické), druhú sa im nepodarilo tak dobre vydržať. Totiž odvtedy ako sa cisár Konštantín sklonil pred Kristom a kresťanstvo sa stalo vládncim, štátnym náboženstvom, začala skúška víťazoslávna, v ktorej sa prenasledovaní kresťania menili v prenasledovateľov, ktorých zlákal ich panovanie nad svetom. Tu začínajú kresťania vnášať spomenuté vady a kresťanstvo sa stalo predmetom obviňovania. Ale nebolo to kresťanstvo, ktoré nieslo vinu na tom, že ľudia nedokázali uniesť radosť z víťazstva a že toto víťazstvo prevrátili na pokazený obraz kresťanstva. A tak bol a aj je Kristus znovu pribíjaný na kríž tými, ktorí sa pokladali za jeho služobníkov na Zemi a nechápali, akého sú vlastne ducha ([4], s. 12 – 13). V tejto myšlienke je Berďajevom zreteľne tlmočená potreba obrátiť sa ku Kristovi, na ktorého sa kvôli kresťanom zabúdalo, čím došlo k veľkej kríze v kresťanskom svete ([4], s. 19).

Odkaz, ktorý pre súčasných kresťanov z Berďajevovho diela zaznieva a ktorý možno pochopiť aj ako cestu apológie kresťanstva, sa na záver pokúsím ešte pretlmočiť jedným príbehom od Giovanni Bocaccia, ktorý Berďajev uvádza a ktorý je najvýstižnejším obrazom zmyslu kresťanstva. Je to príbeh o Židovi, ktorého chcel priateľ kresťan obrátiť na kresťanstvo. Žid bol ochotný prijať ho, ale prosil priateľa, že prv, než sa tak rozhodne, zájde do Ríma, aby zistil, ako sa správa pápež a cirkevní hodnostári, kardináli, ktorí stoja na čele cirkvi. Kresťan sa vtedy veľmi vyľakal, lebo si bol istý, že jeho úsilie je už márne a Žid sa nedá pokrstiť, keď uvidí, čo sa v Ríme deje. Žid teda odišiel a uvidel veľa pretvárek, zvrátenosti, obžerstva a mamonárstva, ktoré v tej dobe vládli na pápežskom dvore. Výsledok tejto skúšky bol ale nečakaný. Žid sa vrátil a jeho priateľ kresťan sa ho so strachom pýtal na dojmy. Odpoveď bola neočakávaná, ale hlboká svojím zmyslom. Žid povedal: Keď mohla kresťanská viera vydržať všetky tie hrôzy a nehanebnosti, ktoré som v Ríme videl, ak sa upevnila a nehľadiac na to všetko rozšírila, potom to znamená, že je to pravá viera. A žid sa nakoniec stal kresťanom ([4], s. 3).

Literatúra:

- [1] Berďajev, N. A.: Človek a stroj. (Problém sociológie a metafyziky techniky). In: Filozofia 1990, č. 4, s. 430 – 445
- [2] Berďajev, N. A. : Smysl dějin. Pokus o filosofii člověka a jeho osudu. Praha 1995
- [3] Berďajev, N. A. : O Otroctví a slobode člověka. Praha 1997
- [4] Berďajev, N. A. : O hodnotě křesťanství. Brno 1998
- [5] Berďajev, N. A. : Ríša Ducha a ríša cisárova. Brtislava 2003
- [6] Komorovský, J. : Doslov. Nikolaj Alexandrovič Berďajev a jeho existenciálny personalizmus. In : [5], s. 135 – 141

PhDr. Zlatica Plašienková, CSc. Pôsobí na Katedre filozofie a dejín filozofie UK v Bratislave. Prednáša etiku, filozofickú antropológiu, ekofilozofiu a špecializuje sa na dielo Pierra Teilharda de Chardin. V súvislosti s ním sa zaoberá tiež problematikou vzťahu vedy a náboženstva.